

חג שבועות: האם מי שלא ישן כל הלילה צריך לברך ברכות התורה

פתיחה

בו' בסיוון לדעת חכמים, קיבל עם ישראל את התורה בהר סיני. הגמרא במסכת שבת (פ"א ע"א) מספרת, שבהתחלה לא רצה עם ישראל לקבלה, ורק לאחר שהקב"ה כפה עליו הסכים. **התוספות** (ד"ה כפה) במקום תמחו על דברי הגמרא, שהרי נאמר במפורש שעם ישראל אמר 'נעשה ונשמע', מבלי שכפו אותו לקבל את התורה. נאמרו ביישוב הקושיה מספר תירושים:

א. **התוספות** (שם) תירצו, שהיה חשש שכאשר עם ישראל יראה את האש והעשן על הר סיני, מרוב פחד יחזור בו מהרצון לקבל את התורה, לכן הקב"ה היה צריך לכפות אותו כך שלא תהיה לו את האפשרות לחזור.

ב. **במדרש תנחומא** (פרשת נח) תירצו, שעם ישראל אמר נעשה ונשמע רק על התורה שבכתב, אותה קל לקבל, מכיוון שהיא נוחה לקריאה ואין בלימודה עמל, יגיעה וצער. את התורה שבעל פה, שקשה ללמוד אותה "ואין לומד אותה אלא מי שאוהב את הקב"ה בכל ליבו ונפשו", היה צורך להכריח את עם ישראל לקבל. ובלשון המדרש:

"ואם תאמר, והלא משעה שאמר להן מקבלין אתם את התורה ענו כולם ואמרו נעשה ונשמע, על התורה שבכתב נאמר, מפני שאין בה יגיעה וצער והיא מעט. והקב"ה אמר להן על התורה שבעל פה, שיש בה דקדוקי מצוות קלות וחמורות, והיא עזה כמוות וקשה כשאל קנאתה, לפי שאין לומד אותה אלא מי שאוהב הקדוש ברוך הוא בכל לבו ובכל נפשו."

בחג השבועות, נוהגים ללמוד תורה כל הלילה, ולחלק הפירושים הטעם לכך הוא לתקן את התרשלותם של בני ישראל במדבר, שלא השכימו לקבלת התורה. בעקבות כך נעסוק במחלוקת הפוסקים, האם אדם שלא ישן כל הלילה צריך לברך ברכות התורה.

ברכות השחר

האם יש לברך ברכות התורה כאשר לא ישנו בלילה? כדי לענות על שאלה זו, יש להקדים ולדון בהלכות ברכות השחר. הגמרא במסכת ברכות (ס"א ע"א) העוסקת בברכות השחר כותבת, שעל כל מעשה שעושים בבוקר יש לברך. כאשר מתעוררים ואומרים 'אלוקי נשמה', כאשר שומעים קול תרנגול 'הנותן לשכוי בינה', כאשר פוקחים את העיניים 'פוקח עיוורים', וכן על זו הדרך.

נחלקו הראשונים, האם רק כאשר שומעים קול תרנגול בבוקר צריך לברך הנותן לשכוי בינה, או שיש לברך את כל הברכות בכל מקרה. במילים אחרות, האם ברכות השחר הם ברכות הנהנין, ורק כאשר נהנים מקול התרנגול או לבישת הכובע יש לברך, או שמדובר בברכות השבח, ואז כל בוקר צריך לשבח את הקב"ה בלי קשר לשאלה אם נהנו מאותו הדבר:

א. מפשט דברי הגמרא משמע שרק כאשר נהנים מברכים, שהרי היא כותבת "כי שמע קול תרנגול" - כאשר שומע, 'כי לביש' - כאשר לובש, וכן פסקו להלכה **הרמב"ם** (תפילה ז, ז) ו**הרא"ה** (שם ד"ה וכתב). בעקבותיהם צעד גם **השולחן ערוך** (מו, ח) שהוסיף, שבמקרה שלא נהנו יש לברך בלי שם ומלכות, דהיינו 'ברוך אתה הנותן לשכוי בינה'. ובלשון הרמב"ם:

"שמונה עשר ברכות אלו אין להם סדר אלא מברך כל אחת מהן על דבר שהברכה בשבילו בשעתו, כיצד הרי שחגר חגורו והוא על מטתו מברך אוזר ישראל בגבורה, שמע קול התרנגול מברך הנותן לשכוי בינה, וכל ברכה מהן שלא נתחייב בה אינו מברך אותה."

ב. **הרמב"ן** (פסחים ז ע"ב ד"ה והוי) ו**הר"ן** (ד"ה והאי) חלקו על דבריהם וסברו, שבכל עניין צריך לברך את כל ברכות השחר. בטעם הדבר נימקו, שברכות השחר הן ברכות השבח, ואת הקב"ה יש לשבח כל בוקר בלי קשר להנאה מהדבר, וכך פסק להלכה **הרמ"א** בעקבותיהם (שם).

גם הפוסקים הספרדים, למרות שבדרך כלל צועדים בעקבות השולחן ערוך שכפי שראינו לעיל סובר שאין לברך במקרה בו לא נהנו, במקרה זה נטו מדבריו בעקבות **האר"י** שכתב בשער הכוונות (א, עג) שהברכות הם רמז לאורות עליונים שצריך 'להוריד לעולם' כל בוקר, ולכן צריך לברכן בכל עניין וכדעת הרמב"ן והר"ן.

ברכות התורה

ייתכן שמחלוקת בעלת עיקרון דומה, היא המחלוקת סביב ברכות התורה. הגמרא במסכת ברכות (יא ע"ב) כותבת, שלפני שלומדים תורה צריך לברך. נחלקו הראשונים, האם לאחר ברכת התורה חובה ללמוד מיד:

א. **התוספות** (ברכות יא ע"ב ד"ה שכבר) הביאו את דברי **ר"י שפסק**, שאם אדם בירך ברכות התורה, הוא לא צריך ללמוד מיד אחר כך, וכן עולה משיטת **רבינו תם** (שם). גם **השולחן ערוך** (מז, ט) פסק כך, אמנם הוסיף, שבגלל שלדעת הרבה ראשונים (כפי שנראה להלן) יש ללמוד לאחר ברכות התורה, כדאי לקרוא מספר פסוקים לאחר הברכות כדי לחשוש לדעתם.

עם זאת, סייג השולחן ערוך את דבריו וכתב שלאחר שהיוצא ידי חובת ברכת התורה 'באהבה רבה', צריך ללמוד לאחר הברכה. מדוע? בעקבות קושיה של התוספות על דברי **ר"י מהירושלמי** (ברכות א, ה). הירושלמי כותב בפירוש, שאדם המברך ברכות התורה עליו ללמוד מיד לאחר הברכה, וכדי לדחות קושיה זו טען **ר"י** שתי טענות:

טענה ראשונה: אמנם כך מופיע בתלמוד הירושלמי, אבל בתלמוד הבבלי חידוש זה לא מוזכר, וההלכה כתלמוד הבבלי. **טענה שנייה:** הגמרא במסכת ברכות כותבת, שבמקרה בו אדם שכח להגיד בבוקר ברכות התורה, הוא יכול לצאת ידי חובה בדיעבד באמירת אהבה רבה העוסקת גם בלימוד התורה, וכאשר התלמוד הירושלמי כותב שיש ללמוד לאחר הברכה, כוונתו למי שיצא ידי חובה בברכת אהבה רבה.

מדוע יש חילוק בין הברכות? הסיבה לכך, שברכת אהבה רבה היא בעיקרון חלק מברכות קריאת שמע, ולא משמשת כברכות התורה. לכן אם אדם באופן חריג מכוון לצאת בה ידי חובה כברכות התורה, הוא צריך להוכיח שכך מטרתו באמצעות לימוד תורה

לאחר הברכה. ברכת התורה לעומת זאת ייעודה ללימוד תורה, ולכן אין צורך ללמוד מיד לאחריה, ובלשון **המרדכי** (רמז כז):

"בירושלמי מפרש והוא ששנה על אתר, פירוש, שלמד מיד באותו מקום. וכתב ר"י דדווקא אהבה רבה דלא הוי עיקר ברכה לברכת התורה, אלא לקריאת שמע נתקן, אבל ברכת בחר בנו וברכת לעסוק בתורה שנתקנו לברכת התורה היא פוטרת כל היום, ועל זה אנו סומכים שאין אנו לומדים מיד אחר ברכת התורה."

ב. למרות תירוציו של ר"י לסתירה מהירושלמי, למעשה נראה שרוב הראשונים לא קיבלו את דבריו. התוספות (שם) הביאו את **חכמי הצרפתים** שפסקו, שגם כאשר מברכים את ברכות התורה צריך ללמוד מיד לאחר מכן, ולא רק כאשר יוצאים ידי חובה באהבה רבה, וכן פסקו להלכה גם **הרמב"ם** (תפילה ז, י - יא) ו**הרא"ש** (א, יג).

המשנה ברורה (שם, יט) הביא את דברי **הפרי חדש**, (שולחן ערוך שם) **הגר"א** (שולחן ערוך שם) ו**החיי אדם** (כלל ט, ד), שפסקו כדעה זו, מכיוון שכך דעת רוב הראשונים. ובלשונו:

"אבל רוב האחרונים חולקין על המחבר דמסכים לדעת היש אומרים הזה דלא כתב המחבר רק והנכון וכו' וסבירא להו דדין ברכת התורה כמו בכל ברכת המצות או הנהנין דצריך לחזור ולברך אם הפסיק תיכף אחר הברכה, אף אם יודע בבירור שלא הסיח דעתו דכיון שלא התחיל עדיין בהמצוה אין לה אח"כ על מה לחול (ועיין הערה 1)."

במה תלויה מחלוקת הראשונים? ייתכן שבשאלה, האם ברכות התורה הן ברכות השבח או המצוות. אם ברכות התורה הן ברכות המצוות, אז בוודאי שצריך ללמוד מיד לאחר הברכה, כמו שלאחר שמברכים על הלולב צריך מיד ליטול אותו. לעומת זאת, אם ברכות התורה הן ברכות השבח, נמצא שמשבחים את הקב"ה על נתינת התורה, אבל אין צורך ללמוד מיד לאחריהן.

בנוסף להשלכה האם יש ללמוד מיד לאחר ברכות התורה, ישנם שתי השלכות נוספות למחלוקת בין הראשונים והאחרונים. **השלכה ראשונה**, האם אדם שהלך לישון בצהריים, לאחר שהתעורר צריך לברך ברכות התורה. **השלכה שנייה**, האם אדם שלא ישן כל הלילה צריך לברך ברכות התורה.

שינה בצהריים

האם הישן בצהריים (שינת קבע), שיקום צריך לברך ברכות התורה?

א. אם ברכות התורה הן ברכות השבח, אז הברכה מועילה לכל היום עד היום למחרת (וכמו ברכות השחר שתקיפות עד הבוקר הבא), וגם אם ילכו לישון בצהריים - לא יהיה צורך לברך שוב ברכות התורה. כך פסק **רבינו תם** (תוספות ברכות) לשיטתו לעיל, ובעקבותיו **השולחן ערוך** שהמשיך בשיטתו, וכן **המגן אברהם** (שם, יב) ו**הילקוט יוסף** (או"ח מז, כו).

אמנם, כפי שראינו השולחן ערוך סבר שטוב לחשוש לדעות הסוברות שברכת התורה היא ברכת המצוות, ולכן פסק שטוב ללמוד לאחר הברכה, כך גם כאן פסק הילקוט יוסף שטוב לחשוש לדעות הסוברות שברכת התורה היא ברכת המצוות, עדיף להרהר את ברכות התורה בלב (ולא לברך בפה ממש, בגלל ברכה לבטלה).

ב. לעומת זאת, אם ברכות התורה הן ברכות המצוות, אדם שהלך לישון הסיח דעתו מהברכה, ולכן עליו לברך שוב ברכות התורה כאשר הוא מתעורר, וכמו אדם שהוריד את התפילין ומניח אותם שוב. כך פסק **הרא"ש** (כלל ד, א) לשיטתו לעיל, וכך הביא **המשנה ברורה** (שם, כה) בשם **החיי אדם** (כלל ט, ז), **הפרי חדש** (ס' מז) ו**הגר"א** (שם), גם כן לשיטתם לעיל.

מי שלא ישן בלילה

האם מי שלא ישן כל הלילה, צריך לברך בבוקר קריאת התורה?

א. **המגן אברהם** (שם, יב) ו**האליה רבה** (שם) הבינו, שברכות התורה הן ברכות השבח, וכהבנת השולחן ערוך שראינו לעיל. לכן לשיטתם, גם אם אדם לא הלך לישון בלילה, עדיין עליו לברך ברכות התורה כאשר מגיע עמוד השחר, מכיוון שבכל יום יש לשבח את הקב"ה מחדש, וכן פסק **הילקוט יוסף** (או"ח מז).

ב. **החיי אדם** (שם), **הפרי חדש** (שם) ו**הגר"א** (שם), שנקטו שברכות התורה הן ברכות המצוות, ממילא נקטו שכל עוד לא עשו הפסק מהברכה של הבוקר הקודם (בין אם בשנת צהריים ובין אם בשנת הלילה), אין צורך לברך שוב את ברכות התורה גם אם הגיע יום חדש. ובלשון **החיי אדם**, שהוסיף שטוב לשמוע ברכת התורה מאדם אחר לחשוש למגן אברהם הסובר שיש לברך:

"המגן אברהם נסתפק בניעור כל הלילה, ואזיל לשיטת היש אומרים וכפי המנהג דגם הישן ביום אין צריך לברך, דתלוי בדעתו לפטור מעת לעת. אבל לפי הכרעת הראשונים והאחרונים דהישן ביום צריך לברך, ואם כן גם בניעור אין צריך לברך. ומכל מקום אם יכול לשמוע מאחר שיוציאו, יוציא עצמו מפלוגתא."

ג. **המשנה ברורה** (שם, כח) בדעה ממוצעת פסק, שמכיוון שיש מחלוקת אחרונים - ספק ברכות להקל, והניעור כל הלילה לא יברך ברכות התורה. אף על פי כן, טוב שישמע ברכות התורה מאדם שישן. אמנם הוסיף בשם **רבי עקיבא איגר**, שאם באותו היום ישנו בצהריים לפחות חצי שעה כשנת קבע (ישן על המיטה), כולם מודים שיש לברך ברכות התורה בבוקר.

הסיבה לכך היא, שאם הלכה כשולחן ערוך שברכות התורה הן ברכות השבח, אז כאשר מגיע יום חדש בכל מקרה צריך לברך, גם אם לא ישן קודם. וגם אם ההלכה כדעת **החיי אדם** שמדובר בברכת המצוות, כיוון שעשה הפסק בשנת הצהריים צריך לברך.

חג שמח! סיימת לקרוא? קח לקרוא בשולחן החג או בבקשה תעביר הלאה על מנת שעוד אנשים ייקראו...²

¹ **המשנה ברורה** (שם) בדעת ביניים סבר, שכיוון שלדעת השולחן ערוך אין לשוב ולברך, מחמת ספק ברכה לבטלה אין לברך שוב ברכות התורה, ויש לכוון לצאת ידי חובה בברכת אהבה רבה.

² **מצאת טעות? נקודה לא ברורה? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, או לחלק את הדף במקומך? מוזמן:** tora2338@gmail.com